

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ
ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Του Δρα ΔΙΟΝ. Κ. ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑ

Η Βιομηχανική Κοινωνιολογία είναι κλάδος της Κοινωνιολογίας, ο οποίος όπως όλες οι νεότερες κι εξελισσόμενες επιστήμες, κυρίως εκείνες της συμπεριφοράς, βρίσκεται «σε συνεχή αναθεώρηση κι ανακατάταξη και κατά συνέπεια είναι δύσκολη η πάγια θεωρητική έκφραση του»¹.

Οι δυσκολίες για έναν ορισμό της Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας έχουν την αφετηρία τους στη διαφοροποίηση του αντικειμένου του κλάδου. Συγκεκριμένα, άλλοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η Βιομηχανική Κοινωνιολογία εξετάζει μόνον τις σχέσεις που δημιουργούνται στο χώρο της βιομηχανίας, η οποία αποτελεί ένα συγκεκριμένο κοινωνιολογικό μικροσύστημα κι άλλοι υποστηρίζουν ότι εξετάζει τις πλατύτερες σχέσεις που δημιουργούνται στην κοινωνία κάτω από την επίδραση του βιομηχανικού συστήματος της παραγωγής².

Οι καταληκτικές θεωρήσεις του θέματος κλίνουν στην παραδοχή της δεύτερης τάσεως. Ο Ιω. Ξηροτύρης μάλιστα δεν διστάζει να χαρακτηρίσει σαν «παράμεληση το ότι, η βιομηχανική κοινωνιολογία ασχολήθηκε περισσότερο και κάπως ειδικότερα με το φαινόμενο των σχέσεων των ανθρώπων μέσα στην βιομηχανική παραγωγή, μέσα στα εργοστάσια και στις επιχειρήσεις, παρά με την εξωκοινωνική τους υφή». ³

1. Δ. Κ. ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑ, Εγχειρίδιο Δημοσίων Σχέσεων, (Αθήνα Παπαζήσης, 1984), στ' έκδοση, σ. 55.
2. Γ.Π. ΠΙΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ, Εισαγωγή εις την Κοινωνιολογία ν, (Αθήνα: Σάκουλας, 1975), σ. 153.
3. Εισαγωγή στη Βιομηχανική Κοινωνιολογία, (Θεσσαλονίκη, 1966), σ. 9.

ΤΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Αφήνοντας κατά μέρος τις θεωρητικές συζητήσεις—χωρίς βέβαια να τις παραγνωρίζουμε, αλλά μόνον επειδή χρειάζονται ανάλυση οι εκατέρωθεν απόψεις, πράγμα που δεν είναι εφικτό στα πλαίσια ενός άρθρου—προχωρούμε στην ανάλυση μερικών συστατικών στοιχείων της Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας:

1) Η Βιομηχανική Κοινωνιολογία ερευνά εκείνη την περίοδο της κοινωνικής συμβίωσης που συνδέεται με την οργανωμένη δευτερογενή παραγωγή. Ο τομέας αυτός της οικονομίας αρχίζει να εμφανίζεται στην οργανωμένη μορφή του περίπου τον 13ο αιώνα για να φτάσει στο σημείο της απογειώσεώς του στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα.

Μορφές του είναι τα διάφορα συστήματα παραγωγής (Συντεχνιακό, οικοτεχνίας-βιοτεχνίας, πρώιμης βιομηχανίας, επιστημονικής οργανώσεως, Ανθρωπίνων Σχέσεων, γραφειοκρατικό κ.ά.).

Στο αντικείμενο της Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας περιλαμβάνεται επίσης η κοινωνική συμβίωση που συνδέεται με τον τριτογενή τομέα της οικονομίας (υπηρεσίες) και την αποκαλούμενη «επιστημονικοποίηση της παραγωγής» στην περίοδο που ήδη διανύουμε της μεταβιομηχανικής (ή της τρίτης βιομηχανικής επαναστάσεως).

Το κύριο χαρακτηριστικό των περιόδων της βιομηχανικής και μεταβιομηχανικής κοινωνίας είναι ότι η παραγωγή έχει σαν βάση την μηχανική ενέργεια. Στην υπηρεσία της παραγωγής και κατ'επέκταση της κοινωνίας έχουν τεθεί οι «Μηχανικοί Δούλοι»⁴, η συμμετοχή των οποίων συνεχώς εξελίσσεται, τελειοποιείται αλλά και διαφοροποιείται.

Άλλο στοιχείο για την έρευνα των θεμάτων που έχουν σχέση με την παραγωγή είναι η εξέταση της επιδράσεως του ηθικού των εργαζομένων στην παραγωγικότητα. Πρόκειται για τόσο σημαντικό στοιχείο στην Βιομηχανική Κοι-

4. «Μηχανικός Δούλος είναι η τιθεμένη εις την υπηρεσίαν εκάστου εξ ημών ενέργεια, η οποία δεν προέρχεται εκ καταβολής ανθρωπίνης εργασίας, αλλά είναι προϊόν του βιομηχανικού συστήματος. Ο Μηχανικός Δούλος είναι το ισόποσον της ενεργείας την οποίαν θα ηδύνατο να μας προσφέρει ένας άνδρας εργάτης ασχολούμενος 8 ώρας ημερησίως επί 300 ημέρες κατ'έτος»: Λ. ΠΑΤΡΑ, *Μαθήματα Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας*, (Θεσσαλονίκη: Α.Β.Σ.Ο., 1973), σ. 22.

ωνιολογία, ώστε ο E. Mayo με τις έρευνες και τις απόψεις του πάνω στο θέμα αυτό να θεωρείται πατέρας της Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας⁵.

2) Η Βιομηχανική Κοινωνιολογία αναφέρεται στην εξήγηση των κοινωνικών φαινομένων που δημιουργούνται στην κοινωνία από την δευτερογενή παραγωγή. Κατά συνέπεια ερευνά τα οικονομικά, ψυχολογικά, δημογραφικά, νομικά πολιτιστικά κ.λ.π. κοινωνικά φαινόμενα όπως διαμορφώνονται από την επίδραση των συστημάτων παραγωγής (και κυρίως εκείνου της εργοστασιακής βιομηχανίας)⁶.

Η βιομηχανική επανάσταση, με τις διαδοχικές φάσεις της, που συνεχίζονται και στις μέρες μας, δεν είναι ένα μονοδιάστατο γεγονός με περιορισμένες και εξειδικευμένες επιπτώσεις στην κοινωνία. Όπως γράφει ο Ν. Φακιολάς «...δε' ήταν κάτι τυχαίο και παροδικό. Έμελλε ν' αποφασίσει ολοκληρωτικά την κοινωνική διάρθρωση των χωρών που έμπαιναν στο κύκλωμα της»⁷. Σαν επακόλουθο λοιπόν, το αντικείμενο της Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας, δεν παραμένει στάσιμό και δεν αυτοπεριορίζεται σε μια χρονική περίοδο αλλά, ακολουθώντας τις φάσεις της βιομηχανικής επαναστάσεως, διευρύνεται κι εμπλουτίζεται.

Η βιομηχανική κοινωνία δεν είναι ένας στατικός αποκλειστικός τύπος κοινωνίας, όπως οι λοιποί που αναφέρονται στην ιστορία της ανθρωπότητας. Δε' είναι ένας τύπος με αυστηρά χαρακτηριστικά που καλύπτει μιά συγκεκριμένη μόνο χρονική περίοδο. Παρουσιάζεται με διαφορετικές μορφές και χαρακτηριστικά έχοντας σαν κοινή βάση την παραγωγή. Ο R. Aron⁸ γράφει ότι όλοι οι τύποι της βιομηχανικής κοινωνίας «προσπαθούν να παράγουν όσο το δυνατόν περισσότερο : ο ένας με σκοπό να χτίσει το σοσιαλισμό, ο άλλος με στόχο να ξαπλώσει την υλική ευημερία ή να ανεβάσει το επίπεδο της ζωής».

3) Η Βιομηχανική Κοινωνιολογία έχει άμεση συνάρτηση με την Οικονομία και την απ' αυτή σχέσεις που διαμορφώνονται την κάθε φορά στην κοινωνία. Τα κυριότερα φαινόμενα της πηγάζουν από οικονομικά δεδομένα. Γι' αυτό, άλλο

5. Βλ. σχετικά P. Blumberg, *Industrial Democracy: The sociology of Participation*, (New York: Schocken Books, 1969), σ. 14, 34, 41,— N. Smelser *Κοινωνιολογία του οικονομικού βίου*, (Αθήνα: Παπαζήσης), σ. 40, 87.

6. Όπως την χαρακτηρίζει ο Marx «Η βιομηχανία είναι ένα ανοιχτό βιβλίο των κοινωνικών επιστημών»: *Economic and philosophical manuscripts* (1844). Mega 1/3.

7. Βασικές γνώσεις Κοινωνιολογίας, (Αθήνα: Παπαζήσης, 1978), σ. 99.

8. *The Industrial Society*, (New York: Fr. Praeger INC. 1967), σ. 142.

στε, οι δύο επιστήμες, Οικονομική και Κοινωνιολογία, είχαν στην αρχή στενή συνάρτηση (π.χ. στα έργα του Adam Smith). Αργότερα διαχωρίστηκαν, ενώ μετά τον Marx, ο οποίος επιχείρησε ένα δήλον συνδυασμό κοινωνιολογίας και οικονομικής⁹ βρίσκονται και πάλι σε συνάρτηση. «Αυτό, γράφει ο Φακιολάς¹⁰, «δεν οφείλεται μόνο στην ανάπτυξη της κοινωνιολογίας πρόσφατα και στην αμεσότερη συμβολή της στις οικονομικές μελέτες, αλλά και στις μεταβολές που σημειώθηκαν στην ίδια την οικονομική επιστήμη».

Η Α. Εμμανουήλ¹¹, εξετάζοντας από την καθαρή θεωρητική πλευρά τον συσχετισμό των δύο επιστημών, θα συνοψίσει ότι «πάσα παράβλεψις δοκίμων απόψεων και θέσεων της κοινωνιολογίας υπό των οικονομικών επιστημόνων και αντιστρόφως η τυχόν άγνοια εκ μέρους των συγχρόνων κοινωνιολόγων των επιστημονικών ευρημάτων της οικονομικής επιστήμης θα απέβαινον εις βάρος αμφοτέρων των επιστημών».

Εκτός όμως από τα γενικά οικονομικά δεδομένα, η Βιομηχανική Κοινωνιολογία εξετάζει ειδικότερα και τις οικονομικές σχέσεις που δημιουργούνται στον καθεαυτό χώρο της παραγωγής (όροι εργασίας, αμοιβές, αποδοχές, παραγωγικότητα κ.ά.).

Τέλος, η Βιομηχανική Κοινωνιολογία προσφέρει στη βιομηχανική οργάνωση νέες διαγνώσεις, τρόπους θεωρήσεως των προβλημάτων κι όχι νέες τεχνικές μεθόδους παραγωγής ή άλλες οδούς τεχνολογικής προόδου. Όπως σημειώνουν οι S. G. Hunerfager και I. L. Heckmann¹² «Αντί να αναπτύσσονται σε αχαρνείς περιοχές, οι επιστήμες της συμπεριφοράς δίνουν πολύτιμες νέες απόψεις σε θέματα όπως η διοίκηση, οι επικοινωνίες, οι οργανωτικές διενέξεις, τα προβλήματα του ατόμου στην οργανωτική αλλαγή και νεοτερισμό, την ηγεσία και τη δημιουργικότητα».

4) Μέσα στο οργανωμένο και ιεραρχημένο σύστημα της βιομηχανικής επιχείρησης (που αποτελεί μία κοινωνική ενότητα δυνάμεως) δημιουργούνται ομάδες. Οι ομάδες αυτές αποτελούνται από άτομα τα οποία περνάν το μεγαλύτερο

9. Κατά τον E. ROLL, Ιστορία της Οικονομικής Σκέψεως, (Αθήναι: Παπαζήσης), σ. 393.

10. ό.π., σ. 179.

11. Θεμελιώσεις της Κοινωνιολογίας, (Πειραιεύς: Καραμπερόπουλος, 1974), σ. 89.

12. Human relations in management, (New rochell, N.Y.: South - Western publishing Co., 1967), β. έκδοση, σ. 1.

των ομάδων. Στην ανάλυση της μάλιστα εξετάζει την πορεία αυτών των ατόμων (γεωγραφική και κοινωνική προέλευση, επαγγελματική μετακίνηση, εκλογή και προσαρμογή κλπ.), πρίν τους συμπεριλάβει και τους ερευνήσει σαν παράγοντες στο χώρο της παραγωγής.

Οι ομάδες αυτές των εργαζομένων δημιουργούν σχέσεις με τους άλλους παράγοντες της παραγωγής (κεφαλαιούχους, μετόχους, διοικητικά στελέχη κλπ.). Οι σχέσεις είναι προσωποπαγείς αλλά κι' οργανωμένες (συνδικαλισμός). Επίσης οι ομάδες αυτές δημιουργούν σχέσεις με άλλες ομάδες εκτός του χώρου εργασίας (κοινότητα, κόμματα, συλλόγους κ.ά.) και με τον τρόπο αυτόν επηρεάζουν την κοινωνική συμβίωση και τη μορφοποίηση της κοινωνίας.

Το αντικείμενο, λοιπόν, της Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας καλύπτει όλες τις μορφές των σχέσεων, μέσα κι έξω από το χώρο της παραγωγής (Ανθρώπινες και Δημόσιες Σχέσεις).

5) Το επόμενο βήμα στη γενική κοινωνική συμβίωση μετά την Ανάπτυξη (Development) είναι ο Εκσυγχρονισμός (Modernization).

Σύμφωνα με τον S. Chodak¹³ η ειδική μορφή της Αναπτύξεως που προκύπτει στην βιομηχανική κοινωνία από την ίδια τη βιομηχανία μπορεί να διακριθεί σε τρεις περιπτώσεις:

- α) Βιομηχανικός Εκσυγχρονισμός θεωρούμενος σαν ανάπτυξη.
- β) Μη βιομηχανικός εκσυγχρονισμός θεωρούμενος σαν ανάπτυξη.
- γ) Προβιομηχανική ανάπτυξη.

Όσον αφορά τον Εκσυγχρονισμό, ο ίδιος συγγραφέας¹⁴, τον θεωρεί «σαν μιιά ιδιόρρυθμη μορφή κοινωνικής αναπτύξεως, που χρησιμοποιείται περισσότερο για να συζητηθεί η εισδοχή νέας τεχνολογίας και νέας οργάνωσης και λιγότερο σε συσχετισμό με το έθνος και την κοινωνική πορεία». μέρους του παραγωγικού χρόνου τους στο χώρο της παραγωγής και των οποίων η κοινωνική υπόσταση εξαρτάται από την εργασία τους.

Η Βιομηχανική Κοινωνιολογία λαμβάνει υπόψη της τις ενέργειες, πράξεις και σχέσεις που δημιουργούνται στο χώρο της εργασίας μεταξύ των μελών αυτών
Τα κοινωνικά φαινόμενα της Αναπτύξεως και του Εκσυγχρονισμού τα μελετά η Κοινωνιολογία, της οποίας αποστολή είναι να «μελετά το κοινωνικό είναι

13. *Societal Development*, (New York: Oxford University Press, 1973), σ. 256.

14. ό.π. σ. 252.

και το κοινωνικό γίνεσθαι και να υποδεικνύει εναλλακτικές λύσεις για το κοινωνικό δέον γενέσθαι».¹⁵ Η Κοινωνιολογία όμως δεν περιορίζεται στη μελέτη του σήμερα, όσο ευρύ κι όσες προοπτικές κι αν έχει αυτό. Δεν είναι μιά απλή επιστήμη καταγραφής υπαρκτών στοιχείων. Οφείλει να κοιτάξει και στο μέλλον.

Βέβαια, ο κοινωνιολόγος όπως κι ο φιλόσοφος, δεν είναι προφήτης. Οι έρευνες και οι στατιστικές μπορούν να βοηθήσουν στην πρόβλεψη των οικονομικών δεδομένων, δεν μπορούν όμως να προδιαγράψουν απόλυτα και την κοινωνική διαμόρφωση όταν ένα σημαντικό γεγονός (π.χ. η χρησιμοποίηση της βόμβας νετρονίου) μπορεί να αλλάξει τα πάντα. Άλλωστε η ανάπτυξη του κάθε έθνους και της κάθε κοινωνίας έχουν τις δικές τους καταβολές και Ιστορία.

Χωρίς λοιπόν επικίνδυνες κι αντιεπιστημονικές «προφητείες» η Κοινωνιολογία είναι και Μελλοντολογία (στον ειδικό τομέα της βέβαια). Για την τελευταία ο Μ. Ραφαήλ¹⁶ γράφει ότι είναι «η καθαρή κοινωνιολογία της κοινωνίας του μέλλοντος... (που) καθιερώθηκε ήδη σαν διεπιστημονική έρευνα και βρίσκεται σε άνθηση στα προχωρημένα εργαστήρια των θεωρητικών και φυσικών επιστημών».

Σ' αυτή την προσπάθεια θεωρήσεως του μέλλοντος η Βιομηχανική Κοινωνιολογία έχει έναν ιδιαίτερο λόγο μιά και «η βιομηχανία είναι το σήμα κατατεθέν της αναπτυσσόμενης κοινωνίας»¹⁷.

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΧΡΕΙΑΣΤΗΚΕ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ

Η Κοινωνιολογία, όπως είναι γνωστό, αντιμετώπισε πολλά και ποικίλα προβλήματα μέχρι να επιτύχει την ενσωμάτωση της στις άλλες θεωρητικές επιστήμες. Γνώρισε πολεμική, εχθρότητα, περιφρόνηση, παραγκωνισμό, επιφυλακτικότητα. Αντίθετα η πορεία της έγινε αλματώδης από την εποχή που πρυτάνεψε ο φιλελευθερισμός στη σκέψη και κατ'επέκταση στην εκπαίδευση. Γι' αυτό η Κοινωνιολογία στα τέλη του 19ου και στον 20ο αιώνα μεταβλήθηκε από περιορισμένη σε εκτεταμένη και συνεχώς αναπτυσσόμενη και διευρυνόμενη επιστήμη.

15. Μ. Ραφαήλ, Κοινωνική Θεωρία-Αναδρομή και Προοπτικές, (Αθήνα, 1979), σ. 187.

16. ό.π. σ. 182.

17. Αρον, ό.π., σ. 57, 104.

Τα μέλη ενός κοινωνικού συνόλου δεν διστάζουν πια — από φόβο ή και ντροπή—να αναζητήσουν, να φέρουν στην επιφάνεια, να μελετήσουν τα αίτια, τα συμπτώματα και τα αποτελέσματα των ενεργειών του κοινωνικού ανθρώπου. Όχι μόνον δεν αποφεύγουν πιά αλλά αντίθετα, με ιδιαίτερη σχολαστικότητα και με βαθειά επιστημονική παρατήρηση, χωρίς προκαταλήψεις τάξεως ή μορφώσεως, εξετάζουν τα κοινωνικά φαινόμενα και πράξεις.

Αν αυτά που επιγραμματικά αναφέραμε αποτελούν στοιχεία από την πορεία για την επιστημονική αναγνώριση της Κοινωνιολογίας σαν συνόλου, καταλαβαίνει κανείς εξ αντιδιαστολής πόσο δύσκολη ήταν η επιβολή των κλάδων της Κοινωνιολογίας και μάλιστα των νεότερων.

Απ' αυτούς τους νεότερους κλάδους, η Βιομηχανική Κοινωνιολογία στάθηκε αρχικά τυχερή κι άτυχη μαζί: τυχερή γιατί η βιομηχανική επανάσταση τη συμπαράσυρε σ' ένα γρήγορο ρυθμό αναπτύξεως. Άτυχη γιατί πολλές δυνάμεις επιστημονικές, κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές κ.ά. από διάφορες αιτίες ορμώμενες, επειδή τη συνταύτισαν με τη βιομηχανική επανάσταση, συνέκλιναν εναντίον της. Προσπάθησαν, άλλοτε καλόπιστα κι άλλοτε όχι, να περιορίσουν το αντικείμενο της ή να μην το θεωρήσουν σαν επιστημονικό, κατατάσσοντας το περιοριστικά ή (περιφρονητικά) σαν μιά «επιστημονική θεώρηση του εμπορίου και των δυνάμεων του». Μάλιστα το ότι ο τομέας της δραστηριότητας της έβγαινε έξω από τον στείρο ακαδημαϊσμό κι έφτανε σε συστηματοποιημένα σχήματα οργάνωσης, σε εφαρμοσμένες δηλαδή μορφές, αυτό θεωρείτο για μερικούς κύκλους ότι αφαιρούσε το επιστημονικό κύρος της Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας και την κατέτασσε καταδικαστικά σαν μιά πρακτική μεθοδολογία.

Όταν, όπως είπαμε, η Κοινωνιολογία στην ολότητα της χρειάστηκε την έλευση του φιλελευθερισμού για να επιβληθεί σαν επιστήμη, καταλαβαίνει κανείς ποιες προοδευτικές απόψεις χρειάστηκαν για την εδραίωση της Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας. Το περιεχόμενο της τελευταίας ήταν για πολλά χρόνια (όχι τόσο περασμένα) μεταξύ εκείνων των θεμάτων που ήταν απαγορευμένα ταμπού από τις κοινωνίες της εποχής: ήταν από εκείνα που ενώ υπήρχαν, οι κοινωνίες έκαναν ότι δεν τα έβλεπαν: ήταν από εκείνα που οι αντιδραστικές δυνάμεις εύκολα τους έβαζαν αρνητικές ταμπέλες γιατί νόμιζαν ότι η ανάσυρση παρόμοιων θεμάτων ωφελούσε λίγους κι έβλαπτε τους πολλούς.

Ήδη, η Βιομηχανική Κοινωνιολογία έγινε αποδεκτή. Έχει όμως πολύ δρόμο να διανύσει στη βιομηχανική ή μεταβιομηχανική κοινωνία, μιά κοινωνία που συνεχώς αλλάζει και μετασχηματίζεται.